

Біографічна інформація в сучасному освітньому, науковому, культурному інформаційному просторі

Секція «Біографічна інформація в сучасному освітньому, науковому, культурному інформаційному просторі» працювала на базі Інституту біографічних досліджень. До програми її роботи було включено доповіді 32 науковців, бібліотечних фахівців. Серед них: 3 доктори наук, професори, 15 кандидатів наук – працівники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Українського науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства, Книжкової палати України імені Івана Федорова, Київського національного університету культури і мистецтв, Харківської академії дизайну і мистецтв, Національної парламентської бібліотеки України, Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Львівської національної галереї мистецтв. У роботі Секції взяли участь також представники Національної історичної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Інституту археології НАН України, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

На секційному засіданні обговорювалося широке коло проблем, пов'язаних із розвитком вітчизняної біографіки в умовах сучасного інформаційного суспільства. Вступним словом роботу Секції відкрив перший заступник генерального директора НБУ імені В. І. Вернадського, директор Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук **В. І. Попик**. Він наголосив, що в центрі уваги дослідників нині повинно перебувати те, як біографія, біографічна література живуть у суспільстві, як функціонують біографічні інформаційні ресурси, як вони виконують свою інтелектуальну і духовну місію, створюючи нові, незнані раніше, можливості для інтенсивного духовного діалогу сучасної людини з постатями минулого. Крім того зберігають свою актуальність і такі проблеми: як потрібно подавати біографічні матеріали, формувати ресурси біографічної інформації – у яких формах, в який спосіб? Адже є різні групи споживачів біографічної продукції – за віком, освітою, професійними і соціальними, етнокультурними ознаками. Це непросте питання й для дослідників-істориків, педагогів, соціологів, психологів, і для видавців, і для бібліографів, і для тих бібліотекарів, які безпосередньо працюють з читачами, і для спеціалістів з інформаційних технологій.

Свою доповідь «Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації» В. І. Попик присвятив аналізу можливостей бібліотечних установ у збиранні, систематизації, опрацюванні та представленні друкованих і електронних біографічних ресурсів, формуванні дуже важливого, активно затребуваного сегмента інформаційного простору. Вони полягають в упорядкуванні тематичних колекцій друкованої і електронної біографіки; систематичному складанні та виданні бібліографій, біобібліографій, баз персоналістичної інформації, реферуванні публікацій; розробленні різних методичних рекомен-

дацій; попередній підготовці ресурсів для використання їх різними категоріями безпосередніх споживачів – читачами бібліотек і віддаленими користувачами електронних мереж, зокрема, учнями і вчителями, студентами, науковцями, викладачами вищих навчальних закладів, працівниками музейних і архівних установ, любителями історії. В сучасних умовах бібліотеки мають можливість самостійно, на основі своїх фондів і колекцій, або спільно з інформаційними корпораціями та видавництвами формувати великі електронні бібліотеки, де оцифровані біографічні видання, будучи безпосередньо під'єднаними до баз біографічної інформації, створюють єдині цілісні інформаційні комплекси.

Особливо помітними є здобутки у названих галузях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника, Національної парламентської бібліотеки України, Національної історичної бібліотеки України, публічних бібліотек Харкова, Одеси та ін. Важливим напрямом роботи стала, зокрема, підготовка ними бібліографічних та біобібліографічних покажчиків, описів і путівників по рукописних фондах та особових архівних фондах вчених, діячів освіти і культури. Розгорнулося наповнення електронних ресурсів бібліотек власними інтелектуальними продуктами у галузі біографіки та біобібліографії. Особливо змістовним у цьому плані є нині розділ «Історико-культурні фонди» на веб-порталі НБУВ.

Цінні ретроспективні біобібліографічні покажчики та тематичні біографічні інформаційні ресурси, рекомендаційні бібліографії, підготовлені фахівцями бібліотек, оприлюднено у електронній формі впродовж останніх років на веб-сайтах провідних галузевих бібліотечних установ України. Поміж них доповідач виділив за змістовним наповненням та технічним виконанням, створені Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського, структуровані ресурси «Видатні педагоги України та світу», «Педагоги-новатори України», «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці, документознавці України та світу», близько десятка персональних сторінок якого вже оприлюднено в мережі Інтернет.

У регіонах значними можливостями надання читачам і користувачам мережевих ресурсів біографічної інформації володіють нині бібліотеки різних рівнів. Вони розбудовують, як правило, порівняно невеликі тематичні ресурси освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного характеру у розрізі краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Форми їх організації є доволі різними – добірки матеріалів про визначних діячів культури, тематична біобібліографія, календарі пам'ятних дат, віртуальні книжкові виставки, читацькі форуми. На жаль, на бібліотечних веб-сайтах здебільшого використовуються загальновідомі матеріали, але й це є корисним для інформаційного забезпечення потреб таких масових категорій читачів, як учні, студенти, шкільні педагоги. Водночас на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек, зокрема, Вінницької, Волинської, Донецької, Закарпатської, Миколаївської, Херсонської та деяких інших,

постійно оновлюються оригінальні, підготовлені в результаті копіїткої дослідницької праці, змістовні матеріали біографічного характеру та біобібліографія, присвячена відомим землякам.

Разом з тим доповідач відзначив, що діяльність вітчизняних бібліотек у галузі інтеграції ресурсів біографічної інформації все ще позначена певною розрізненістю зусиль і неузгодженістю планування, відсутністю єдиних методичних та організаційних підходів. В їх роботі далеко не повною мірою застосовується весь арсенал засобів, нагромаджених світовою бібліотечною практикою. Тут потрібна серйозна методична підтримка й координація. З цією метою Інститут біографічних досліджень НБУВ з 2013 р. розгортає виконання дослідницького проекту «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». В його рамках передбачається напрацювати ґрунтовні методичні рекомендації, а також започаткувати співпрацю бібліотек у галузі формування ресурсів біографічної інформації на основі кооперації їх зусиль.

Старш. науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **Н. І. Любовець** у виступі «Мемуари в сучасному інформаційному просторі» наголосила, що мемуарна література викликає нині значний інтерес вчених-гуманітаріїв як явище культурно-історичне. Окрім цього мемуари відіграють важливу соціальну функцію – виховання патріотизму. В час динамічного розвитку електронних ресурсів дуже важливим є представлення їх в інформаційному просторі, що значно спрощувало б доступність спогадів для зацікавленого користувача. Н. І. Любовець відзначила, що проведений нею моніторинг українського інформаційного простору засвідчив: жодного електронного ресурсу, який би був повністю присвячений українським мемуарам, поки що немає. Доповідачка проаналізувала досвід створення подібних електронних ресурсів у Росії, де на сьогодні існує кілька веб-сайтів, присвячених лише мемуарній літературі («Русские мемуары : Россия в дневниках и воспоминаниях», «Российский мемуарий»), а також спеціалізованих рубрик у структурі інших великих Інтернет-проектів («1812», «Военная литература», «Всемирная история России»). На переконання Н. І. Любовець, на платформі НБУВ, яка має величезні фонди, можна створити сучасний електронний ресурс, присвячений українським мемуарам і таким чином ввести їх до широкого науково-інформаційного обігу.

Старш. науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **Н. П. Марченко** у доповіді «Вікова стратифікація біографічної інформації в сучасному інформаційному просторі» констатувала, що стосунки між поколіннями створюють засновок відтворення людської спільноти, а рівень гармонізації стосунків між ними (за Ш. Фур'є) визначає рівень гуманізації суспільства. У стосунках поколінь головним є передача (трансмсія) культурних цінностей, яку можна розглядати, зокрема, і як взаємодію зустрічних потоків інформації. Водночас, поява постеконічної моделі соціальної мотивації та успішність осіб, які її сповідують, обезцінює ідеали та цінності, що нині пропонуються в Україні (зокрема й для дітей) як «масові» та сучасні, а в умовах «віртуалізації» буття зникає об'єктивна можливість конструювання та передачі «позасуб'єктивного» знання, зокрема біографічного. Діти, підлітки більшою мірою включені в інформаційні взаємодії, ніж будь-яка інша вікова група, відтак, в Україні однією із найвідчутніших форм цифрової нерівності є саме вікова цифрова нерівність, специфічною ознакою якої на вітчизняних теренах можна вважати малу кількість в українському сегменті мережі Інтернет культурологічної інформації загалом і

біографіки зокрема. Н. П. Марченко наголосила, що проведений нею аналіз тематичних ресурсів (сайтів бібліотек для дітей і юнацтва, спеціалізованих видавництва, закладів освіти й культури) засвідчив, що лише мережа бібліотек для дітей систематично й на належному рівні створює інформаційні біографічні продукти, зорієнтовані на дитину-користувача, але, здебільшого, це електронні версії відповідних видань на паперових носіях.

Пров. науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **С. М. Ляшко** у своїй доповіді «Біографії вчених: проблеми теорії і методики» зазначила, що в контексті вивчення історії науки біографічні дослідження займають помітне місце, тому що дають змогу персоніфікувати історію розвитку різних галузей науки, оцінити внесок конкретних науковців. У галузі біографічних досліджень складається свій понятійний апарат, відповідні методи аналізу. У світовій та українській біографістиці сьогодні побутують такі поняття, як «наукова біографія», «біографія вченого», «інтелектуальна біографія», «біоісторіографія». Кожне з них має своє семантичне і змістовне навантаження, укорінене в культурний контекст історичного часу. Доповідачка зауважила, що на сьогодні існує різне розуміння українськими біографістами змісту понятійно-категоріального апарату, а саме: розглядати «наукову біографію» як біографію науковця, або ж як наукову методику, за допомогою яких створюється така біографія; орієнтуватися на наукову метафору «інтелектуальна біографія», згідно з якою право на «інтелектуальну біографію» мають переважно представники соціо-гуманітарного наукового співтовариства; вводити в предметне поле біографістики поняття «історія життя історика» – «біоісторіографія». В ситуації, що склалася, на думку С. М. Ляшко, більш логічним було б повернутися до змісту поняття «наукова біографія» для представників усіх галузей і наукових спеціальностей науки, загальна семантика якого – «біографія людини науки». Залежно від обраних біографістичних мети, предмета дослідження, способів, методів пізнання, інтелектуальних стратегій результатом його творчих зусиль може бути персоніфікована, контекстна, модальна, екзистенціальна, інтелектуальна, ментальна, просопографічна (колективна) наукова біографія.

Інтерес у присутніх викликала доповідь головного бібліографа Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького **І. Е. Рикун** «Наукові біографії вчених вишів Одеси: регіональні особливості інформаційно-бібліографічного забезпечення». Доповідачка наголосила, що історія вищої школи України в персоналіях – це важлива, але ще недостатньо розроблена складова української історії. ОННБ ім. М. Горького на початку 90-х років ХХ ст. розгорнула роботу у цьому напрямі. Її результатом стало видання біобібліографічного довідника «Вчені вузів Одеси. Природничі науки», який складається з п'яти частин: «Геологи. Географи», «Математики. Механіки», «Хіміки», «Фізики. Астрономи», «Біологи». Через великий масив матеріалу кожна з частин поділена хронологічно на два випуски: 1865–1945 рр. й після 1945 р. У довіднику подані біографії, відомості про напрями наукової діяльності та внесок вчених у розвиток відповідної галузі науки, їх участь у громадському житті міста. Кожна біографія, а їх наразі вже надруковано 491 – це результат копіїткої роботи з уже опублікованими матеріалами, наполегливих архівних досліджень та пошуків в Інтернеті. Формуючи покажчик праць учених, упорядники звертали увагу, насамперед, на ті, що були створені в Одесі або стосуються Одеси. Довідник проілюстровано портретами вчених, багато з яких

раніше не друкувались. І. Е. Рикун повідомила, що накопичений багаторічний досвід роботи над подібними виданнями вона узагальнила у методичному посібнику «Створення бібліографічних покажчиків та довідників: інформаційні ресурси та методи пошуку» (2005), який виявився настільки цікавим для читачів, що виникла необхідність перевидати його (2011), доповнивши як фактологічний матеріал, так і бібліографію.

Старш. науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **О. В. Бугасва** у своєму повідомленні «Термінологічні питання музичної біографістики» акцентувала увагу на оформленні емпірично існуючої галузі знання, а саме музичної біографістики в конкретно визначений напрям науки. Музично-біографічна справа в Україні, як така, має давню історію. Проте, незважаючи на неабиякі здобутки музикантів-дослідників у галузі вивчення біографічної інформації і створення різних видів біографічної продукції, розв'язання проблем історії, теорії, методології музично-біографічного знання в Україні навіть наприкінці ХХ ст. здавалося завчасним. Насправді ж музично-біографічні праці в Україні виходили з-під пера переважно фахівців-музикознавців, і саме вони формували термінологічний апарат. На думку доповідачки, на сучасному етапі розвитку біографістики в Україні, виникає потреба адаптування загальноприйнятної музичної термінології, якою оперують мистецтвознавці-біографісти, до потреб історичної біографістики з позицій усвідомлення музичної біографіки як складової історичного наукового знання.

У своєму виступі «Метабібліографія України: історія і сучасність» зав. відділу Національної парламентської бібліотеки України **В. О. Кононенко** ознайомила присутніх з роботою НІПБК у царині складання метабібліографії, з методикою підготовки низки таких видань та проблемами, які виникають на цьому шляху.

У повідомленні наук. співробітника НБУВ, канд. філол. наук **Л. Г. Рєви** «Автобіографія – один з основних ресурсів літературної автобіографії» було розглянуто специфічні риси літературної автобіографії, яка втілює художнє мислення, внутрішнє, духовне світовідчуття, особисте і громадське життя автора, зумовлене гуманістичною концепцією особистості. Основний акцент доповідачка зробила на теоретичному обґрунтуванні значення автобіографії як органічної складової біографіки.

Наук. співробітник НБУВ **Ю. В. Вернік** у виступі «Українські психологи кінця ХІХ – початку ХХ ст. М. Я. Грот, Г. І. Челпанов: матеріали до Українського національного біографічного архіву» зазначила: в УНБА, що створюється, досить широко представлені видатні діячі різних сфер культури, зокрема літератури, музики, педагогіки, народного господарства. Разом з тим, галузь психології (яку не було свого часу виділено окремим доменом) у національному біографічному архіві відображено недостатньо, незважаючи на те, що значна кількість вчених-психологів Російської імперії наприкінці ХІХ ст. була пов'язана з Україною. Наприклад, М. Я. Грот значну частину свого короткого, але надзвичайно продуктивного, творчого життя викладав у Ніжинському історико-філологічному інституті, обіймав професорську посаду у Новоросійському університеті (м. Одеса). Саме тут він почав керувати науковою діяльністю і багато у чому визначив подальші наукові інтереси викладача і професора філософії Київського університету св. Володимира Є. (Г.) І. Челпанова (1892–1906) – засновника першого у Росії психологічного інституту та першого психологічного семінарію в Україні.

Мол. науковий співробітник НБУВ **Т. В. Бишова** у

повідомленні «Біографіка на шпальтах сучасної періодики (на прикладі газети «Дзеркало тижня»)» проаналізувала розмаїття біографічної інформації за багатьма аспектами – від жанрового до суто стилістичного. Левова її частка знаходить місце на сторінках журнальних видань. Натомість газетні видання, зокрема «Дзеркало тижня», зважаючи на суспільну значущість подібної інформації, систематично публікує її на своїх шпальтах. Мотивацією для появи статті біографічного змісту, як правило, є певний інформаційний привід, наприклад ювілейна дата чи значна подія в житті людини. Розглянуті газетні публікації створені здебільшого у жанрі біографічного нарису, тобто статті, що вирізняється не лише публіцистичністю, а й художніми характеристиками. Автори біографічних нарисів намагаються створити цілісний образ людини, розкрити її сутність, показати внутрішні суперечності, простежити шлях становлення особистості, – і все це на тлі суспільних подій. Підсумовуючи, доповідачка констатувала, що біографіка, подана на сторінках сучасної періодики, відображаючи тенденції поступу нашого суспільства, має велике пізнавальне та ціннісно-світоглядне значення.

У виступі мол. наукового співробітника НБУВ **С. В. Муріної** «Навчальні заклади України в долі визначних постатей (на прикладі домену «Навчальні заклади», бази даних «Персоналії»)» наголошувалося, що освіта є найважливішим компонентом духовного життя людини, який пов'язаний з реалізацією процесу поширення знань. Доповідачка проаналізувала відображення у БД «Персоналії» Інституту біографічних досліджень зв'язків освітніх закладів України та її знакових постатей. Основну увагу було приділено найбільшим університетам – Київському, Львівському, Одеському та Харківському, а також політехнічним та педагогічним інститутам.

Виступ «Листування відомого українського математика М. Г. Крейна як джерело реконструкції його кола спілкування» наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук **Ю. В. Булгакова** присвятила дослідженню епістолярної спадщини відомого українського математика, засновника одеської математичної школи М. Г. Крейна. Доповідачка оприлюднила дані, зібрані при формуванні опису «Листування» особового фонду вченого, подала стисло джерелознавчу характеристику найбільш цікавих документів, серед яких листування М. Г. Крейна з відомими вітчизняними та зарубіжними вченими, математиками, фізиками, академіками АН УРСР, АН СРСР, ректорами та професорами університетів, провідними співробітниками науково-дослідних інститутів СРСР, Угорщини, НДР, США, Канади та інших країн.

Частина виступів була присвячена окремим вітчизняним персоналіям. Зокрема, мол. наук. співробітник НБУВ **О. В. Березовська** у повідомленні «Біографічна інформативність мемуаристики Володимира Науменка» розкрила джерельне значення спогадів відомого громадсько-політичного діяча, педагога, філолога, журналіста й етнографа В. П. Науменка (1852–1919), який брав активну участь у діяльності українських громадських товариств другої половини ХІХ ст. і залишив спогади про їх діячів – В. Александрова, В. Беренштама, В. Гнилосирова, О. Кістяківського, О. Русова, М. Симонова та інших, про умови, в яких видавався часопис «Киевская Старина» в часи його першого видавця Ф. Лебединцева (1882–1887), про діяльність Київської Старої громади, передумови виникнення перших українських студентських громад. Доповідачка відзначила, що В. П. Науменко був одним із перших біографів, який ввів у науковий обіг життєписи відомих громадівців та їх творчий доробок, а його мемуарні праці дають змогу дослідникам історії національно-демокра-

тичного руху другої половини XIX ст. висвітлити маловідомі сторінки життя та діяльності громадівців. Наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук **А. І. Шаповал** у повідомленні «Документальна спадщина як складова біографічного дослідження (за матеріалами особового фонду академіка О. П. Маркевича)» проаналізував особовий фонд видатного українського вченого-зоолога. Зав. відділу Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства **А. А. Майстренко** і зав. сектору цього ж Інституту **Р. В. Романовський** у повідомленні «Перелік всесвітньо відомих осіб, інформація про яких може міститися в унікальних документах Національного архівного фонду: проблеми та перспективи» розповіли про проблеми та перспективи створення такого «Переліку», про визначення терміна «всесвітньо відома особа», критеріїв відбору всесвітньо відомих осіб та використання «Переліку» архівними установами, Державною архівною службою України при виявленні документів, котрі можуть бути визнані унікальними.

Результатом зацікавленого обговорення стану та перспектив розвитку ресурсів біографічної інформації, завдань сучасної української біографіки у контексті інформаційних потреб суспільства стало визначення проблем, розв'язання яких вимагає творчої співпраці науковців, бібліотечних працівників і упорядників інформаційних ресурсів, вироблення спеціалістами на основі консенсусу єдиних науково-методологічних засад дослідницької та інформаційної роботи.

Надія Любовець,

старш. наук. співробітник НБУВ,

канд. іст. наук

Володимир Попик,

директор Інституту біографічних досліджень НБУВ,

канд. іст. наук

Рукописна, книжкова та архівна спадщина України: проблеми створення цифрового інформаційного ресурсу

Засідання секції «Рукописна, книжкова та архівна спадщина України: проблеми створення цифрового інформаційного ресурсу» відбулося 10 жовтня 2012 р. Заявку на участь у роботі секції подали понад 40 фахівців у галузі книгознавства, архівознавства, джерелознавства, документознавства, мистецтвознавства, інформаційних технологій та соціальних комунікацій (серед них 2 доктори і 12 кандидатів наук). Всього було заслухано 26 доповідей, присвячених дослідженню рукописних, книжкових та архівних фондів, проблемам створення відповідних електронних ресурсів.

На засіданні секції виступили провідні фахівці та спеціалісти з Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Національної наукової медичної бібліотеки України, Інституту археології НАН України, а також співробітники спеціалізованих підрозділів НБУВ.

Переважна частина доповідей була присвячена актуальним проблемам введення в науковий обіг рукописних, книжкових фондів шляхом створення електронних баз даних та інших цифрових ресурсів, аналізу тих переваг у використанні документної спадщини, що надають електронні технології.

Вступним словом секційне засідання відкрила зав. відділу НБУВ, д-р іст. наук, професор **Г. І. Ковальчук**. Вона ж презентувала інформаційні ресурси відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ на сайті Бібліотеки.

Старш. наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук **О. М. Гальченко** у доповіді «Питання уніфікації описань сюжетних зображень для бази даних «Оправи кирилических рукописів» розглянула сучасний стан та перспективи вивчення в Україні сюжетних середників на шкіряних оправах другої половини XVI–XVIII ст. Доповідачка висвітлила дедалі зростаючу роль сучасних комп'ютерних технологій при вивченні

історії українських оправ, охарактеризувала БД на оправи кирилических рукописних книг в Інституті рукопису НБУВ. Особливу увагу було приділено опису сюжетних оздоблень оправ та проблемам, з якими стикнулися співробітники Інституту рукопису НБУВ при заповненні полів БД.

«Актуальні питання створення філігранознавчих інформаційних ресурсів» – таку назву мав виступ старш. наук. співробітника НБУВ, канд. філол. наук **О. А. Іванової**. Дослідниця зупинилася на деяких аспектах філігранознавчого аналізу, здійсненого під час дослідження кирилических рукописів XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, проаналізувала основні характеристики кодикологічного опису рукописних книг для подальшої публікації у мережі Інтернет.

Зав. відділу НБУВ **О. А. Вакульчук** і зав. сектору НБУВ **О. С. Залізник** розкрили склад та зміст колекції російських газет 1732–1816 рр., що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Було проаналізовано газети зазначеного періоду за різними ознаками: типами, тематикою, географією, мовами видання. Окреслено низку проблем, котрі потребують розв'язання у процесі вивчення колекції, головні напрями подальшого дослідження, визначено основні параметри технології представлення цієї інформації у базі даних.

Зав. відділу НБУВ **О. С. Рабчун** у своїй доповіді «Видання із складу родового книжкового зібрання Урбановських і Стажинських, представлені в електронному середовищі: проблеми та переваги для читачів і користувачів» висвітлила історію родового книжкового зібрання Урбановських і Стажинських крізь призму сучасного електронного ресурсу, що знаходиться у мережі Інтернет. Доповідачка представила масиви оцифрованих видань зі складу родового книжкового